

OLAGA HOT OCH FARLIGHET

AV MARGIT KOMLOS, LARS LIDBERG OCH NILS WIKLUND

Inledning

I vilken utsträckning resulterar olaga hot i allvarliga våldsbrott? Kan man identifiera ett eventuellt offer? Vad har psykiatern för ansvar? Dessa frågor var utgångspunkten för vår undersökning. Verbala hotelser framkallar ofta fruktan hos den hotade personen även när de inte förverkligas. Omgivningen uppfattar gärningsmannen som farlig. Psykiatern som möter patienten ställs inför ett svårt problem vid bedömning av den framtida farligheten.

Trots frågans ständiga aktualitet ej minst i dagspressen har endast ett fåtal undersökningar gjorts i Skandinavien för att klargöra hur ofta olaga hot förverkligas i mord, dråp eller försök till dessa brott.

En svensk undersökning initierades på grund av ett mord begånget av en psykiatrisk patient som tidigare hotat sitt offer. Undersökningen utfördes av Hans Forssman (1949) som granskade vad han kallade »homicidala och suicidala hot hos patienter i psykiatrisk vård«. Han fann att av 127 hot om mord fullföljdes ett enda, medan två av 72 självmordshot fullföljdes.

Gärningsmannen var en av de 107 som behandlades i öppenvård. (Tjugo var omhändertagna i den slutna psykiatriska vården).

Forssman fann att hot om mord ökade risken för självmord eller självmordsförsök och att de som hotade med mord eller självmord ofta var alkoholpåverkade. 40% var alkoholmissbrukare. Forssmans slutsats blev att man inte kan göra tillförlitliga förutsägelser bland en grupp patienter huruvida hot fullföljes eller ej. Ytterligare en undersökning om olaga hot finns från Skandinavien. Den danske straffrättsprofessorn Knud Waaben (1962) granskade personer dömda för olaga hot i Danmark. Han fann att hoten i två tredjedelar av fallen var riktade mot de kvinnor till vilka gärningsmannen hade en nära relation.

Hotet inträffade ofta i samband med separation och betingades av mannens svartsjuka eller önska att återuppta samlivet. Även Waaben fann att det flesta hoten ej förverkligades. Det kan nämnas att 17% dömdes till olika former av psykiatrisk vård, 16% till nykterhetsvård, 19% dömdes villkorligt eller till skyddstillsyn samt 40% till fängelse. Såväl Waaben som Birgitta Alexius (1984) fann att de som hotade oftast var alkoholpåverkade.

I USA är läkare och andra terapeuter på ett helt annat sätt än i Sverige ansvariga för det framtida beteendet hos sina patienter. Lagstiftningen utgår bland annat från det s.k. Tarasoff-fallet i Kalifornien där en domstol ställde en läkare till ansvar för att inte ha varnat den person som senare blev offer för en av hans patienter (se Goodman 1985). Fallet gällde en man med paranoid schizofreni som för läkaren berättat

att han skulle döda en kvinna, något som han sedan fullföljde. Enligt domstolen blev patienten för tidligt utskriven. Man hävdade att psykiatern med hjälp av sina kunskaper om en patients avsikter borde kunnat identifiera det presumtiva offret och vidta åtgärder. Detta fall har haft stort inflytande på diskussionen kring olaga hot i USA. Samma är förhållande kring beskjutningen av president Ronald Reagan. Vid detta tillfälle blev hans pressekreterare, en Secret Service-agent och en polis svårt skadade. Deras ombud stämde den psykiater som tidigare behandlat attentatsmannen på 14 miljoner dollar med motiveringen att han borde ha förutsett att hans patient var farlig för andra och därför borde ha vidtagit åtgärder.

Förhållandena i USA är så annorlunda än dem i Norden att undersökningar därifrån (exempelvis av Macdonald 1967) kommer att redovisas i en särskild undersökning.

Den svenska lagtexten om olaga hot finns i BrB 4:5:

»Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom dömes för olaga hot till böter eller fängelse i högst två år«.

Metod

Syftet med vår undersökning är att studera hur ofta olaga hot leder till fullbordade allvarliga våldsbrott. »Allvarligt våldsbrott« betyder i denna rapport mord, dråp eller försök till dessa brott. Endast brott där lagföring har skett ingår i undersökningen. Vi utgick från två material:

1. Kriminologiska centralarkivets register över personer som på grund av olaga hot genomgått rättspsykiatrisk undersökning under åren 1968-1978. Även andra brott kan förekomma. Gruppen omfattar 285 personer varav 7 kvinnor. Med hjälp av Rikspolisstyrelsens person- och belastningsregister åren 1968-1984 granskade vi återfall i grova brott.

2. Samtliga 4 454 personer som lagförts i Sverige för olaga hot under åren 1966-1983.

Resultat

Rättspsykiatriskt undersökta

Av de 285 personer som undersöktes rättspsykiatriskt på grund av olaga hot blev tre procent (9) även dömda för allvarliga våldsbrott. Alla nio var alkoholpåverkade vid hottillfället. Fyra dömdes för olaga hot och för våldsbrott vid samma tillfälle varav två till fängelse och två till sluten psykiatrisk vård. Ingen av dessa fyra återföll senare i allvarligt våldsbrott. De fem andra dömdes först för olaga hot och därefter vid ett senare tillfälle för allvarligt våldsbrott vilket dock i samtliga fall kom att riktas mot en annan person än den som tidigare hotats. Fyra hade överlämnats till sluten psykiatrisk vård medan den femte dömdes till fängelse.

En led av schizofreni, medan tre bedömdes lida av tidig karaktärsstörning (psykopati),

Samtliga lagförda

Påföljdsvalet för alla dem som i lagförts för olaga hot i Sverige under det sista decenniet för vilket statistik föreligger, nämligen 1973-1983 framgår av Tabell 1. Knappt hälften dömdes till fängelse och drygt en fjärdedel till skyddstillsyn. 9% erhöll åtalsunderlåtelse på grund av psykisk störning medan 3,5% dömdes till sluten psykiatrisk vård. Endast ett fåtal eller 0,2% överlämnades till öppen psykiatrisk vård.

Tabell 1. Påföljdsval för samtliga 2 818 lagförda för olaga hot i Sverige 1973-1983.

Källa: Maskin-tabeller från Statistiska Centralbyrån (SCB).

	N	%
Fängelse	1364	48,4
Villkorlig dom	121	4,3
Skyddstillsyn	792	28,1
Åtalsunderlåtelse pga. psykisk störning (RB 20 Kap 7 § p.4)	258	9,1
Öppen psykiatrisk vård	6	0,2
Sluten psykiatrisk vård	101	3,5
Specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda	1	0,03
Barnavårdslagen eller nykterhetslagen	175	6,2
	2818	100,0

Av samtliga 4 454 personer som under åren 1966-1983 lagfördes för olaga hot i Sverige dömdes 93% (4 156) vid endast ett tillfälle för olaga hot. Av dessa 4 156 personer lagfördes under tioårs perioden 0,8% (35) även för allvarliga våldsbrott samt 13% (575) även för misshandel eller grov misshandel.

Av de 254 personer som lagfördes två gånger för olaga hot dömdes 3% (7) även för allvarligt våldsbrott och 34% (87). Sannolikheten för »återfall« i allvarligt våldsbrott eller misshandel ökar sedan kraftigt med antalet lagföringar för olaga hot. 44 personer eller 1% av samtliga som dömdes för olaga hot lagfördes under tiårs perioden för olaga hot vid tre eller fler tillfällen.

Inom denna grupp hade 16 personer lagförts för våldsbrott inklusive misshandel, före den första lagföringen för olaga hot. En av dem dömdes för dråp. Mellan den första och den andra lagföringen för olaga hot lagfördes 19 personer för våldsbrott (varav en för dråp). Mellan den andra och tredje lagföringen för olaga hot lagfördes 14 för våldsbrott (varav en för dråp). Efter den tredje lagföringen för olaga hot lagfördes 16 ånyo för våldsbrott (varav två för mord, en för dråp och en för vållande till annans död).

Sju personer lagfördes för olaga hot fyra gånger. Av dem var fyra även dömda för misshandel. En man hade lagförts fem gånger för olaga hot och han dömdes

Tabell 2. Återfall i olika brott och antal lagföringar i Sverige mellan 1973-1983

Antal lagföringar för olaga hot under 1966-1983	Därav någon som under perioden lagfördes för			
	Antal personer	Mord, dråp	Misshandel och grov misshandel	Annat brots- balksbrott
1	4156	35	557	1744
2	254	7	87	184
3	36	4	18	32 x)
4	7	1	4	7 xx)
5	1		1	1
Totalt	4454	47	667	1968

x) varav 4 personer för annat våldsbrott än mord, dråp och misshandel

xx) varav 1 person för annat våldsbrott än mord, dråp och misshandel

också för rån och misshandel. Bland de 44 personer som lagfördes tre eller flera gånger för olaga hot var tre kvinnor. 75% (33) var svenskar. Majoriteten hade lagförts även för egendomsbrott. De var mellan 17 och 35 år då de första gången dömdes för olaga hot. Sammanlagt 82% (36) hade lagförts även för våldsbrott (inklusive misshandel).

En jämförelse med tidpunkten för våldsbrott och olaga hot visar att våldsbrotten tidsmässigt fördelar sig jämnt i förhållande till de olika lagföringarna för olaga hot.

Det samma gäller för de allvarliga våldsbrotten (2 mord och 4 dråp). Detta minskar möjligheterna att göra förutsägelser om våldsbrott utifrån antalet lagföringar för olaga hot.

Vår slutsats är att förutsägelser av framtida våld utifrån lagföring för olaga hot blir ytterst osäker då det rör sig om enstaka lagföringar. Bland dem som lagfördes endast en gång för olaga hot, är andelen som också lagfördes för allvarligt våldsbrott så låg (0,8%) att en prediktion om vilka som »fullföljer« sina hot inte kan göras. Bland de rättspsykiatriskt undersökta är andelen något högre men fortfarande otillräcklig för att göra säkra prediktioner.

Bilden är emellertid annorlunda för dem som vid upprepade tillfällen lagförts för olaga hot. Bland dessa är det vanligt att de lagföres för allvarliga våldsbrott och sannolikheten för detta ökar med antalet lagföreningar för olaga hot. Däremot kan tidsföljden variera mellan hotet och våldsbrottet.

Diskussion

Prediktion om senare våldsbrott på grundval av lagföringar för olaga hot bör göras med försiktighet. Både vetenskapliga och etiska skäl talar för detta. Det vetenskapliga skälet är att prediktioner är osäkra, och det etiska är att denna typ av prediktioner kan leda till preventiva åtgärder som skulle kunna hota gärningsmännens rättssäkerhet.

I en rättsstat bär man inte hålla människor inspärrade på osäkra risker för eventuell framtida farlighet. Allvarliga våldsbrott är emellertid sällsynta. Detta innebär att även om sannolikheten för ett allvarligt våldsbrott ökar mycket kraftigt, innebär detta inte att antalet allvarliga brott ökar drastiskt. Även om endast en procent av dem som vid ett tillfälle lagförts för olaga hot »återfaller« i allvarligt våldsbrott så är denna »risk« cirka 500 gånger högre än i normalbefolkningen och risken är nästan lika hög som återfallsrisken bland dem som faktiskt dömts för allvarliga våldsbrott (Lidberg och Wiklund, 1984). Detta stämmer med vad Macdonald (1967) fann i sin undersökning om olaga hot, nämligen att cirka 3% av de patienter som hotat med mord fullföljde sitt hot. Detta kan synas vara en låg siffra men den är jämförbar med återfallsrisken för de personer som dömts för mord eller dråp. En annan fråga är att undersöka genomförda allvarliga våldsbrott och att granska hur ofta dessa våldsbrott föregåtts av hot. Detta avser vi att göra i en kommande undersökning.

Adresse:

Professor, med. dr. Lars Lidberg.

*Karolinska institutet, Institutionen för social- och rättspsykiatri Box 4044
S-141 04 Huddinge, Sverige*

Litteratur

Alexius, B.: Farlighetsbedömning av patienter på psykiatrisk akutmottagning.

Läkartidningen 1984, 38, 3319-3320.

Forssman, H.: Bedömningen av hot till livet i öppen psykiatrisk verksamhet. Svenska läkartidningen 1949, 46, 1277-1284.

Goodman, T.A.: From Tarasoff to Hopper: The evolution of the therapist duty to protect third parties. Behavioral Sciences and the Law, 1985, 3:2, 195-225.

Lidberg, L. & Wiklund, N.: Återfall i mord och dråp, Brå Apropå 10, 1984, 34-35.

Macdonald, J. M.: Homicidal Threats. American Journal of Psychiatry 1967, 124: 61-68.

Waaben, K.: Den strafferetlige reaktion overfor truende personer. Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab 1962, 50, 193-226.